

## **НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

М. М. Кочевой, к.е.н.

**Постановка проблеми.** В умовах посилення динамічних змін у глобальному економічному просторі та збільшення ступеня відкритості національної економіки України проблема державного нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки набуває особливого значення, оскільки ефективне законодавче забезпечення сприяє захисту національних економічних інтересів, розбудові законодавчого середовища, яке сприяє процесу євроінтеграційної взаємодії з ЄС.

Наявність глобальної правової системи, яка створилася на засадах цілей і принципів Статуту ООН і містить в якості підсистем правові норми, а також рішення міжнародних інституцій впливають на формування правового середовища економічної безпеки України. У цьому контексті важливість нормативно-правового регулювання економічної, зокрема зовнішньоекономічної, безпеки важко переоцінити. За суттю, законодавче регулювання економічної безпеки є визначальним у формуванні його напрямків, форм, та способів організації.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Предмет дослідження так або інакше відображається у працях С. С. Алексеєва, В. В. Богатирьова, М. Н. Марченко, Ю. А. Тихомирова, В. П. Плавича, З. С. Варналія, О. М. Мельника, Ю. Г. Козака та інших. Ця група достатньо чисельна, однак проблеми правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки розглядаються у зазначених роботах фрагментарно – лише у зв'язку з дослідженнями суміжних правових явищ.

**Невирішена раніше частина загальної проблеми.** Правотворчий процес в умовах зміни внутрішніх і зовнішніх загроз потребує стабільного і динамічного правового регулювання. Воно повинно змінюватися з

випередженням, дозволяючи планомірно і цілеспрямовано розвивати законодавство у сфері економічної безпеки. Натомість зміни правової сфери, в тому числі зовнішньоекономічної безпеки, не упорядковані, позбавлені системного зв'язку і потребують приведення національного законодавства у відповідність із загальнопризнаними принципами і нормами міжнародного права.

В умовах сьогодення нерегламентованість необхідних нормативно-правових норм або їх повна відсутність поряд із зростанням сучасних глобалізаційних викликів та деструктивних загроз потребують постійної адаптації та реформування, які можливі за вдосконаленням відповідного нормативно-правового поля та жорстокого контролю за дотриманням законодавчих норм.

Звідси необхідність подальшого поглиблення даного напрямку дослідження – проблеми нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії.

**Основна мета дослідження** – визначення своєчасності і достатності рівня нормативно-правового регулювання функціонування і розвитку зовнішньоекономічної безпеки, встановлення напрямів можливого реформування законодавства в цій сфері в умовах посилення процесу євроінтеграційної взаємодії.

**Виклад основного матеріалу.** Розробка законодавства та забезпечення його виконання, тобто правове регулювання, одна з найважливіших функцій держави, що, власне, визначає роль держави в ринковій економіці.

Ефективна нормативно-правова база системи економічної безпеки, та зовнішньоекономічної як її складової, створює сукупність дійових чинників, умов для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, сталого стратегічного розвитку та захисту національних інтересів.

Як слушно підкреслив відомий науковець Ю. Г. Козак, формування відкритої економіки України повинно відбуватися за такими основними

напрямами, як системна інтеграція у світове господарство із забезпеченням реальної міжнародної конкурентоспроможності, забезпечення належного рівня економічної безпеки з дійовими механізмами захисту від несприятливих змін міжнародної кон'юнктури та фінансових криз [1, с. 16]. Ці пріоритети можуть бути реалізовані в результаті продуктивної співпраці з міжнародними економічними організаціями стосовно проблем правової конвергенції.

На думку З. С. Варналія, зовнішньоекономічна безпека полягає у мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [2, с. 51].

Правове регулювання у загальній теорії права в юридичній науці України почало ретельно досліджуватись на початку 60-х років ХХ століття. Сучасна теорія права України зазначає, що правове регулювання є лише однією із форм впливу права на суспільні відносини, це вплив з допомогою специфічних правових засобів – норм права, правовідносин, актів реалізації [3].

На думку сучасного вітчизняного науковця О. М. Мельника, правове регулювання – це здійснення усією системою юридичних засобів державно-владного впливу на суспільні відносини з метою їх порядкування, охорони та розвитку[4].

Отже, для багатьох науковців характерно широке розуміння правового регулювання, намагання охопити зазначеним поняттям всі форми і засоби впливу права на суспільні відносини.

Недосконалість національного законодавства щодо забезпечення системи економічної безпеки загалом, та зовнішньоекономічної безпеки як її складової згадувалось нами неодноразово. Як свідчить проведений аналіз, основними недоліками чинного нормативно-правового поля системи економічної безпеки підприємства є: нечіткість, неповнота, нестабільність та суперечливість норм чинної нормативно-правової бази; неузгодженість між розробниками та безсистемність нормативно-правових актів, що регулюють економічну безпеку

підприємства; недосконалість законодавства, значні прогалини у правовому полі. [ 5, с. 165].

Специфіка зазначеного поняття у правовому регулюванні зовнішньоекономічної безпеки дозволяє автору визначити в межах дослідження поняття «правове регулювання економічної безпеки» таким чином: правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки є частиною дії права, яка характеризує за допомогою правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування) і інших правових явищ (правових принципів, правотворчої діяльності) державно-правовий вплив на зовнішньоекономічну безпеку.

Визначивши підходи науковців та особистий підхід автора щодо визначення поняття правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки, продовжимо дослідження у рамках законодавчого регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке стосується також і регулювання зовнішньоекономічної безпеки.

Нормативно-правова база регулювання економічної безпеки взагалі і зовнішньоекономічної безпеки зокрема, на сьогодні в цілому створена з кількох рівнів правових актів: міжнародних законодавчих актів, Конституції України [6], базового закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [7], статутних і галузевих законів, підзаконних нормативних актів, а також деяких політико-правових документів декларативного характеру. Проте, відповідне законодавство не становить єдину систему як за повнотою нормативно-правової бази, так і за взаємною узгодженістю норм. Чинна нормативно-правова база суперечлива, неоднозначна за змістом. Необхідна оптимізація нормативно-правової бази, оскільки прогалини в законодавстві та їх несвоєчасна розробка стають джерелами ризиків та загроз зовнішньоекономічної безпеці.

Головною методологічною і практичною базою регулювання економічної безпеки є Конституція України, яка указує, що її норми є нормами прямої дії: положення ст. 17 Конституції України, згідно з якими функції забезпечення

економічної безпеки України безпосередньо визначаються як одна з найважливіших функцій держави, ст. 13 Конституції України гарантує рівність усіх суб'єктів права власності перед Законом і забезпечує захист прав суб'єктів права власності і господарювання, ст. 42 забезпечує захист конкуренції у підприємницької діяльності, обмежує монопольну діяльність [6].

Конституційні засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності знайшли свій розвиток у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8].

У ст. 2 п. 3 зазначеного Закону України до кола принципів зовнішньоекономічної політики віднесено, зокрема, взаємовигідне співробітництво між державами, сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань, пріоритет загальноєвропейських норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права, своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Серед основних засад зовнішньоекономічної політики нашої держави у цьому Законі можна виділити, зокрема, такі, які торкаються сфери забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України, а саме: забезпечення національних інтересів і безпеки України, використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку, підтримка розвитку торгівельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами, інтеграція економіки України у світову економічну систему, розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку і в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку, тощо.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється згідно з Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

- Україною як державою в особі її органів в межах їх компетенції;

- недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;

- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [9].

Економічну безпеку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності забезпечують також кодекси України (Цивільний, Господарський, Податковий, Кримінальний, Повітряний, Морський, Про працю), укази Президента України, постанови Верховної Ради України, нормативні акти місцевих органів влади та підприємств.

У Законі України «Про основі національної безпеки України» від 19 червня 2003р. у переліку загроз національній безпеці України, у економічній сфері зокрема, окреслені, серед інших, у нормативно-правовому забезпеченні: ослаблення державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам, переваження у діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [7].

Натомість закон «Про основі національної безпеки України» є надмірно декларативним, не містить в даній редакції конкретних правових норм, що визначають права і обов'язки суб'єктів національної безпеки [7]. Для удосконалення зазначеного Закону автором пропонується у ст. 4 включити до переліку суб'єктів національної безпеки Конституційний суд України, з визначенням його прав і обов'язків.

Відповідно до ч.2 ст. 2 зазначеного Закону було затверджено Стратегію національної безпеки України, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [10].

Як показало дослідження, основним напрямом оптимізації нормативно-правового регулювання економічної, зокрема зовнішньоекономічної безпеки, з'являється активізація діяльності відповідних державних структур в конвергенції права, тобто зближенні правової системи України з правовою системою ЄС та міжнародним правом. Зближення при цьому проводиться за рахунок якості правотворчості і правореалізуємих актів.

Приведення національного законодавства у відповідність із загальнопризнаними принципами і нормами міжнародного права обумовлено світовими інтеграційними економічними процесами. Міжнародне право впливає на правові відношення усередині України двома шляхами: по-перше, шляхом трансформації норм міжнародного права у національне законодавство, по-друге, використанням норм, які складають її міжнародні зобов'язання. У першому випадку більшість норм міжнародного права, які Україна признала обов'язковими для себе, відтворені у законах і підзаконних актах України, які становляться тоді нормами національного права. У другому випадку, використовуються норми, які складають її міжнародні зобов'язання, що виникають у момент ратифікації міжнародного договору. Тобто на формування правового поля, у тому числі у сфері економічної безпеки України, впливає глобальна нормативна система, яка формується на базі цілей і принципів Статуту ООН. Предмет зближення – правові норми, нормативні договори, правозастосовні рішення у сфері регулювання економічної (зовнішньоекономічної) безпеки.

Роль міжнародного права в сучасній час зводиться не тільки у традиційну зв'язуючу ланку у відношеннях держав на міжнародному просторі, але і стало підґрунтям створення загального правового поля, загального правового режиму у територіальних межах держав, навіть до уніфікації правових норм. Такі процеси формально закріплюють міжнародні договори, директиви, конвенції, тощо.

Реформування правової системи, на нашу думку, має пов'язуватися з розробкою нових або оновленням національних законодавчих актів у сфері

економічної безпеки, які мають гармонізовані з європейськими правовими стандартами у цій галузі, які встановлені програмними нормативно-правовими документами Ради Європи і законодавством ЄС. Разом з тим, правова конвергенція не повинна тільки механічно переносити європейські правові стандарти у закони України, але і відповідати загальносвітовим тенденціям і національним економічним інтересам України.

На наш погляд, задля забезпечення ефективної нормотворчої діяльності України у сфері нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності доцільно провести фундаментальне порівняльно-аналітичне дослідження відповідності законодавства України європейським правовим стандартам та розробити практичні рекомендації щодо внесення змін в законодавство України у сфері економічної безпеки. Результатом такого дослідження має стати аналітичний документ, який має містити перелік нормативно-правових актів ЄС, з якими доцільно гармонізувати законодавство України у сфері економічної безпеки, розробити конкретні пропозиції щодо впровадження цих норм у національне законодавство, що забезпечить приведення національного законодавства у відповідність із загальнопризнаними нормами і принципами міжнародного права.

Крім того, система економічної (зовнішньоекономічної) безпеки буде функціонувати та розвиватися у більш сприятливих умовах в разі розроблення та ухвалення нових законів України у процесі правової конвергенції.

**Висновки.** Чинне нормативно-правове поле забезпечення економічної безпеки держави в цілому, та зовнішньоекономічної безпеки зокрема, в основному сформовано. Проте воно недостатньо цілеспрямовано, неповне, практично на всіх рівнях нормотворче реагування на ринкові зміни запізніле. Основні напрями оптимізації нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки полягають у оптимізації діяльності відповідних державних структур у конвергенції права, тобто зближенні правової системи України із правовою системою ЄС.



Доцільно проводити постійну адаптацію та реформування національної правової системи на засадах взаємовигідного економічного співробітництва і створення захисних механізмів, опорою яких є загальні і не суперечливі міжнародному праву національні правові акти.

Задля забезпечення такого процесу необхідно розробити Концепцію законодавства у сфері економічної безпеки, що дозволить розробити Програму підготовки нормативно-правових актів у сфері національної економічної безпеки, зокрема зовнішньоекономічної безпеки, Програму заходів щодо забезпечення економічної (зовнішньоекономічної) безпеки, нову редакцію Методики оцінювання рівня економічної безпеки України у тому числі у сфері зовнішньоекономічної безпеки.

Реалізація цих напрямів дозволить зміцнити правовий режим економічної безпеки держави, суб'єктів господарювання.

Звернення до загальнотеоретичних і практичних проблем правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки є корисним, оскільки воно дає можливість отримати нові знання або розвивати подальше ті, що вже існують.

#### Список використаних джерел

1. Міжнародна економіка: навч. посібник / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, В. В. Ковалевський та ін. / за ред. Ю. Г. Козака. – К.: Центр учбової літератури. - 2008. – 1118 с.
2. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Общая теория государства и права. Текст/ Академкурс в трех томах. Ист.-е издание 2-е, пререраб. и доп.; отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Т.3. – М.: ИКД «Зерцало-М»; 2001 – 518 с.
4. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.

12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.М. Мельник. – К.: ІДП НАНУ, 2004, - с.

5. Кочевой М. М. Нормативно-правові засади забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / Ф. В. Шиманський, М. М. Кочевой / Вісник Одеського національного університету. Серія Правознавство. Том 19. Випуск 1(22) . – Одеса. «Астропринт». 2014. С. 163 – 169.

6. Конституція України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 39. – с. 351.

8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 № 2411-17 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - №40, ст.527. (із змінами. Внесеними згідно із Законом № 1170-VII (1170-18) від 27. 03. 2014).

9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959 –XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - № 29. – с. 377.

10. Стратегія національної безпеки України: указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007// Офіційний вісник України. – 2007. - № 11. – С. 389